

Iwona Żuraszek-Ryś
Uniwersytet Zielonogórski

Jak powstały nowe nazwy ulic w powojennej Zielonej Górze?

Zielona Góra to miasto położone na zachodzie Polski. Przez wiele stuleci znajdowała się poza granicami państwa polskiego. Władali nią m.in. habsburcy królowie Czech, a następnie władcy Prus i Niemiec. Jej powrót do Macierzy nastąpił w 1945 roku, gdyż zakończenie II wojny światowej wiązało się z odzyskaniem prastarych ziem piastowskich. Włączenie tych terenów do Polski stworzyło nową sytuację społeczną i gospodarczą. Do ważnych zadań administracji należało np. ustalenie nazewnictwa polskiego na przejętych ziemiach. Polonizowanie nazw nie było jednak zadaniem łatwym, zwłaszcza w przypadku urbonimów, które w przeciwieństwie do nazw miejscowych nie miały nigdy wcześniej polskiej, rodzimej postaci.

Zasadniczym celem niniejszego artykułu będzie więc prześledzenie sposobów adaptacji dotychczasowych niemieckich nazw ulic Zielonej Góry do polskiego systemu językowego i określenie typów nowych nazw ulic w powojennym mieście. Opracowanie to stanowi kontynuację rozważań zasygnalizowanych w artykule *Powojenne nazwy ulic Zielonej Góry*¹, w którym prześledzono jedynie sposoby polszczenia tych urbonimów, które w jakimś stopniu nawiązywały do nazwy niemieckiej². W tym artykule skupię się natomiast na

---

¹ Artykuł ten został złożony do druku i ukaże się w tomie jubileuszowym z okazji *Czterdziestolecia Polonistyki Zielonogórskiej*.

² Wśród nazw ulic kontynuujących nazwę niemiecką wyróżniono: kalki (w tym kalki z adaptacją słowotwórczą) – w wypadku urbonimów zaliczonych do tej grupy polonizacja polegała na tłumaczeniu dokładnym lub częściowym nazw niemieckich, często jeszcze połączonym ze zmianą paradygmatu i różnymi zabiegami słowotwórczymi, oraz adideacje semantyczne – w wypadku urbonimów zaliczonych do tej grupy polonizacja polegała na zastąpieniu jednego z członów nazwy apelatywem bliskim semantycznie.

tych formach, które w żaden sposób nie odwołują się do wcześniejszych nazw, a więc na zupełnie nowych onimach.

Zaprezentowany poniżej materiał pochodzi z dokumentu, a właściwie pięciu stron maszynopisu bez daty i podpisów, na którym obok niemieckich nazw ulic zanotowano także formy polskie. Dokument ten powstał najprawdopodobniej w końcu 1945 roku lub na początku 1946 roku. Znajduje się on w Dziale Historycznym Muzeum Ziemi Lubuskiej i zawiera 170 urbonimów. Spośród nich wynotowałam 100 nazw, których polonizacja polegała na wprowadzeniu zupełnie nowych określeń³:

1. Adlerstr. (ap. *Adler* ‘orzeł, w comp orli’ Sjn⁴ 23 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Ks. Skargi⁵,
2. Admiral Scheer Str. (n.os. *Admiral Scheer* ‘Reinhard Scheer – niem. admirał i dowódca floty w l. 1916–1918’ HN⁶ 758 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Skarbowska,
3. Adolf Hitler Platz (n.os. *Adolf Hitler* ‘przywódca niemieckiego faszystwu, dyktator III Rzeszy’ EP⁷ II 216 + ap. *Platz* ‘plac’ Sjn 603) – Plac Marsz. Rola-Żymirskiego,
4. Altes Gebirge (ap. *alt* ‘stary’ Sjn 39 + ap. *Gebirge* ‘góry’ Sjn 298) – ul. Traugutta,
5. Altkesslerstr. (n.m. *Alt Kessel* ‘Stary Kisielin’ Nmpz⁸ 56 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Podgórna,
6. Am Grünen Zipfel (*am* ‘przy’ Sjn 33 + ap. *grün* ‘zielony’ Sjn 352 + ap. *Zipfel* ‘cypel, koniec, rozek’ Sjn 969) – ul. Niecała,
7. Am Schneiderberg (*am* ‘przy’ Sjn 33 + top. *Schneiderberg* – nazwa zielonogórskiego wzgórza) – ul. Sowńskiego,
8. An der Kinderbewahranstalt (*an der* ‘przy’ Sjn 33 + ap. *Kind* ‘dziecko’ Sjn 450 + ap. *bewahren* ‘strzec, chronić’ Sjn 131 + ap. *Anstalt* ‘zakład, instytucja’ Sjn 49) – ul. Boduena,
9. An der Lunze (*an der* ‘przy’ Sjn 33 + n.rz. *Lunze* ‘Złota Łączka, kanał wodny, mający swe źródła w Zielonej Górze’ UZG⁹ 433) – ul. Św. Jadwigi,

³ Podane niżej nazwy przytaczam w wersji oryginalnej, tj. zgodnie z zapisem w dokumentcie.

⁴ Sjn – J. Chodera, S. Kubica, *Podręczny słownik niemiecko-polski*, Warszawa 1990.

⁵ W przypadku nazw polskich zrezygnowano z ich objaśnienia. Motywacja tych form jest raczej przejrzysta.

⁶ HN – W. Czaplński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław–Warszawa–Kra-ków 1990.

⁷ EP – *Encyklopedia powszechna PWN*, t. I–IV, Warszawa 1983.

⁸ Nmpz – I. Żuraszek-Ryś, *Nazwy miejscowe powiatu zielonogórskiego*, Zielona Góra 2009.

⁹ UZG – W. Myszkiewicz, *Ulice Zielonej Góry*, w: *Wokół niemieckiego dziedzictwa kultu-rowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, red. Z. Mazur, Poznań 1997, s. 433–469.

10. An der Neustadt (*an der* ‘przy’ Sjn 33 + ap. *neu* ‘nowy’ Sjn 571 + ap. *Stadt* ‘miasto’ Sjn 745) – ul. Langiewiczza,
11. Augustberg (top. *Augustberg* – nazwa zielonogórskiego wzgórza) – ul. Kilinskiego,
12. Bahnhofstr. (ap. *Bahnhof* ‘dworzec, stacja’ Sjn 95 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Marsz. Stalina,
13. Berlinerstr. (n.m. *Berlin* + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. 3. Maja,
14. Bierbaumweg Otto Julius (n.os. *Bierbaum Otto Julius* ‘poeta’ UZG 439 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Emilii Plater,
15. Bismarkstr. (n.os. *Bismarck* ‘Otto von Bismarck – prus.-niem. mąż stanu, pierwszy kanclerz zjednoczonego cesarstwa niem.’ EP I 306 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Bolesława Chrobrego,
16. Blücherstr. (n.os. *Blücher* ‘Gebhard Leberecht von Blücher – feldmarszałek prus., książę Wahlstattu, od 1813 nac. wódz armii prus. EP I 314 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Bartosza Głowackiego,
17. Beucheltstr. (n.os. *Beuchelt* ‘Georg Beuchelt – zielonogórski przemysłowiec, założyciel fabryki wagonów i mostów’ LŚN¹⁰ 18–20 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Gimnastyczna,
18. Denkmalsweg (ap. *Denkmal* ‘pomnik, monument’ Sjn 171 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Piekna,
19. Deutsche Strasse (ap. *Deutsch* ‘niemiecki, niemczyzna’ Sjn 173 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Braniborska,
20. Dir. Raederstr. (n.os. *Dir. Roeder* ‘Hans Roeder – nauczyciel i dyrektor gimnazjum realnego’ UZG 439 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Szpitalna,
21. Drentkauerstr. (n.m. *Drentkau* ‘Drzonków’ Nmpz 43 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Nowa,
22. Eberhard König Str. (n.os. *Eberhard König* ‘pisarz urodzony w 1871 r. w Zielonej Górze’ UZG 439 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Ułańska,
23. Eckenerstr. (ap. *Ecke* ‘kąć, róg, narożnik’ Sjn 196 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Matejki,
24. Eduard Seidel Str. (n.os. *Eduard Seidel* ‘zielonogórski kupiec i przemysłowiec’ UZG 439 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Stolarska,
25. Erlbuschsiedlung (ap. *Erle* ‘olcha, olsza’ Sjn 233 + ap. *Busch* ‘krzaki, zarośla; zagajnik’ Sjn 159 + ap. *Siedlung* ‘osiedle, osada’ Wsjn¹¹ II 454) – Osiedle Zolkiewskiego,

¹⁰ LŚN – *Ludzie Środkowego Nadodrza. Wybrane szkice biograficzne (XII–XX wieku)*, red. K. Bartkiewicz, Zielona Góra 1998.

¹¹ Wsjn – J. Piprek, J. Ippoldt, *Wielki słownik niemiecko-polski*, Warszawa 1969.

26. Fliessweg (ap. *Fließ* ‘strumyk, potok, w comp potokowy’ Sjn 269 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Dabrowki,
27. Flurstr. (ap. *Flur* ‘niwa, łąn, pole’ Sjn 272 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Kingi,
28. Försterweg (ap. *Förster* ‘leśniczy’ Sjn 275, por. ap. *Forst* ‘las’ Sjn 275 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Siemirackiego,
29. Friedrichsweg (n.os. *Friedrich* Gott¹² 269 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922; wielu niem. władców miało na imię Fryderyk, np. Fryderyk III, Fryderyk August, Fryderyk II Hohenzollern zw. Wielkim) – ul. Piastowska,
30. Gefilde (ap. *Gefilde* ‘niwa, łąn’ Sjn 303) – ul. Ustronna,
31. Gertrudweg (n.os. *Gertrude* Gott 286 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Glinianki,
32. Glasserplatz (n.os. *August Philipp Glasser* ‘zielonogórski lekarz i radca sanitarny’ UZG 439 + ap. *Platz* ‘plac’ Sjn 603) – ul. Plac Wielkopolski,
33. Glasserstr. (n.os. *August Philipp Glasser* ‘zielonogórski lekarz i radca sanitarny’ UZG 439 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Kasprowicza,
34. Gneisenaustr. (n.os. *Gneisenau* ‘August Neithardt von Gneisenau – feldmarszałek prus.’ EP II 73 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Poniatowskiego,
35. Goldene Aue (ap. *gold* ‘złoty’ Sjn 341 + ap. *Aue* ‘niwa, błonie, łąka; dolina; bielawa, teren błotnisty’ Sjn 61) – ul. Luba Ustron,
36. Grosse Bergstr. (ap. *groß* ‘wielki’ Sjn 349 + ap. *Berg* ‘góra’ Sjn 119 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Sienkiewicza,
37. Grosse Kirchstr. (ap. *groß* ‘wielki’ Sjn 349 + ap. *Kirche* ‘kościół’ Sjn 452 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Mickiewicza,
38. Grüner Weg (ap. *grün* ‘zielony’ Sjn 352 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Zyty,
39. Hatzfeldstr. (n.os. *Hatzfeld* ‘nazwisko szlacheckie’; por. też n.m. *Hatzfeld* – w internecie: www.wikipedia.org [dostęp: 23.01.2012] + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Walki Młodych,
40. Hedwigsstr. (n.os. *Hedwig* ‘Jadwiga’ Sjn 373 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Miodowa,
41. Heimdal (prawd. n.os. *Heimdal* ‘*Franz Schrönghamer-Heimdal* – niem. poeta i malarz, współtwórca *Heimatkalendar für Kreise Grünberg und Freystadt*’; por. też nazwy niemieckich statków oraz n.m. w Norwegii – w internecie: www.wikipedia.org [dostęp: 23.01.2012] – ul. Jasna,

¹² Gott – M. Gottschald, *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung*, 4. Auflage mit einem Nachwort und einem bibliographischen Nachtrag von R. Schützeichel, Berlin–New York 1971.

42. Heldenstr. (ap. *Helden* ‘w comp bohaterski’ Sjn 377 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Staszica,
43. Herrenstr. (ap. *Herren* ‘w comp męski’ Sjn 385 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Grottgera,
44. Hindenburgstr. (n.os. *Hindenburg* ‘Paul von Beneckendorff Hindenburg – niem. feldmarszałek i polityk EP II 204’ + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Bankowa,
45. Hindenburgplatz (n.os. *Hindenburg* ‘Paul von Beneckendorff Hindenburg – niem. feldmarszałek i polityk EP II 204’ + ap. *Platz* ‘plac’ Sjn 603) – Plac Bohaterow,
46. Hohnberg (top. *Hohnberg* – nazwa zielonogórskiego wzgórza UZG 440) – ul. Brzozowa,
47. Holteiweg (n.os. *Holtei* ‘Karl von Holtei – niem. pisarz i aktor’ EP II 226 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Kukulcza,
48. Horst Wessel Platz (n.os. *Horst Wessel* ‘idol Hitlerjugend’ UZG 439 + ap. *Platz* ‘plac’ Sjn 603) – ul. Plac Słowiański,
49. Jannyerweg (n.m. *Janny* ‘Jany’ Nmpz 49 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Zagłoby,
50. Kapellenstr. (ap. *Kapelle* ‘kaplica, kapliczka, kościółek’ Sjn 439 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Rejmonta,
51. Kapellenweg (ap. *Kapelle* ‘kaplica, kapliczka, kościółek’ Sjn 439 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Topolowa,
52. Kleine Bergstr. (ap. *klein* ‘mały’ Sjn 456 + ap. *Berg* ‘góra’ Sjn 119 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Kraszewskiego,
53. Kleine Kirchstr. (ap. *klein* ‘mały’ Sjn 456 + ap. *Kirche* ‘kościół’ Sjn 452 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Marjacka,
54. Klietestr. (prawd. n.os. *Kliete* ‘nazwisko’ – w internecie: www.ancestry.com [dostęp: 23.01.2012] + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Reja,
55. Knappengasse (ap. *knapp* ‘ciasny’, *Knappe* ‘giermek; górnik; młynarczyk’ Sjp 460 + ap. *Gasse* ‘ulica, uliczka’ Sjn 296; „słowo *Knappen* jest wieloznaczne, najbardziej wyglądowni uliczki odpowiada tłumaczenie – ul. Ciasna, lecz fakt, iż znajdował się przy niej zajazd dla czeladników-sukienników podpowiada, że była to ul. Czeladnicza” UZG 437) – ul. Twardowskiego,
56. Koscheberg (pochodzenie tej nazwy wywodzi Hugo Schmidt od polskiego słowa *kasza* lub *grzyb*; to drugie tłumaczenie jest raczej niewłaściwe i być może wynika z utożsamienia przez autora kosza na grzyby z jego zawartością – za: UZG 440) – ul. Zurawia,
57. Krautstr. (ap. *Kraut* ‘ziele, zioła lecznicze’ Sjn 482 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Wandy,

58. Kriegersiedlung (ap. *Krieger* ‘wojak, wojownik, żołnierz’ Sjn 485 + ap. *Siedlung* ‘osiedle, osada’ Wsjn II 454) – Osiedle Robotnicze,
59. Krone (ap. *Krone* ‘korona’ Sjn 487 – nazwa winnicy, UZG 440) – ul. Krasieńskiego,
60. Lansitzerstr. (n.m. *Lansitz* ‘Łężyca’ Nmpz 69 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Batorego,
61. Lattwiese (n.os. *Latte* Gott 397 + ap. *Wiese* ‘łąka’ Sjn 939) – ul. 1. Maja,
62. Lessenerstr. (n.m. *Lessen* ‘Leśniów’ Nmpz 66 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Krośnieńska,
63. Lindenberg (top. *Lindenberg* – nazwa zielonogórskiego wzgórza UZG 440) – ul. Widok,
64. Löbtens (H. Schmidt przedstawia trzy hipotezy wyjaśniające pochodzenie tej nazwy: 1. od *Löbentanz* ‘przyjemny taniec’; 2. od n. wsi *Lobetinz*, wymienionej w dokumencie z 1328 roku; 3. od n.os. *Hansa Lobendentza*, właściciela gospodarstwa w rejonie Jędrzychowa, wymienionego w protokołach rady miejskiej z 1651 roku – za: UZG 440) – ul. Aleja Słowackiego,
65. Luisenweg (n.os. *Luisse* ‘Luiza – kr. pruska, żona Fryderyka Wilhelma III’ HN 749 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Władysława Łokietka,
66. Luisenhöhe (n.os. *Luisse* ‘Luiza – kr. pruska, żona Fryderyka Wilhelma III’ HN 749 + ap. *Höhe* ‘wzniesienie, szczyt’ Sjn 406) – ul. Folwarczna,
67. Marschfeld (n.os. *Marsch* ‘nazwisko dawnego właściciela pól położonych w tym rejonie’ – za: UZG 440 + ap. *Feld* ‘pole’ Sjn 255) – ul. Wisniowa,
68. Marschfeldsiedlung (n.os. *Marsch* ‘nazwisko dawnego właściciela pól położonych w tym rejonie’ – za: UZG 440 + ap. *Siedlung* ‘osiedle, osada’ Wsjn II 454) – Osiedle Wypoczynek,
69. Matthäiweg (n.os. *Mathäi* Gott 423+ ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Gesia,
70. Neue Maugscht (ap. *neu* ‘nowy’ Sjn 571 + *Maugscht* ‘Moczydło’; „nazwa strumienia określanego na współczesnych mapach jako «gęstnik» oraz nazwa wzgórza, folwarku i winnicy” UZG 440) – ul. Anny Jagielonki,
71. Mittelweg + (ap. *mittel* ‘średni’ Sjn 550 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Osadnicza,
72. Moltkestr. (n.os. *Moltke* ‘Helmuth von Moltke – hrabia, prus. feldmarszałek, teoretyk wojsk. [...] autor licznych prac z dziedziny wojskowości’ EP III 139 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Kazimierza Wielkiego,
73. Mühlweg (ap. *Mühle* ‘młyn’ Sjn 556 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Krakasa,

74. Nabetweg (top. *Nabet* ‘nazwa winnicy pochodząca od imienia biblijnego winiarza’ UZG 440+ ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Morelowa,
75. Naumburgerstr. (n.m. *Naumburg* ‘Nowogród’ Nmpz 77 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Łużycka,
76. Neutorstr. (ap. *neu* ‘nowy’ Sjn 571 + ap. *Tor* ‘brama’ Sjn 796 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Krawiecka,
77. Niederstr. (ap. *nieder* ‘w comp dolny’ Sjn 573 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Pionierska,
78. Niedertorstr. (ap. *nieder* ‘w comp dolny’ Sjn 573 + ap. *Tor* ‘brama’ Sjn 796 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Żeromskiego,
79. Obertorstr. (ap. *ober* ‘górnny’ Sjn 579 + ap. *Tor* ‘brama’ Sjn 796 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Jana Sobieskiego,
80. Ochelhermdorferstr. (n.m. *Ochelhermsdorf* ‘Ochla’ Nmpz 79 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Botaniczna,
81. Patzgall (top. *Patzgall* ‘nazwa winnicy’ UZG 466) – ul. Urszuli,
82. Postplatz (ap. *Post* ‘poczta’ Sjn 607 + ap. *Platz* ‘plac’ Sjn 603) – Plac Lenina,
83. Ribbekweg (n.os. *Ribbek* ‘nazwisko’ – w internecie: www.wiki-de.genealog.net [dostęp: 23.01.2012] + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Sorbaka,
84. Richthofenstr. (ap. *Richt* ‘w comp kierunkowy’ Sjn 642 + ap. *Hof* ‘w comp podwórzowy, folwarczny, dworski’ Sjn 405 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Ludowa,
85. Rodeland Siedlung (ap. *Rode* ‘w comp do karczowania’ Sjn 645 + ap. *Land* ‘łąd, ziemia, rola, pole, grunt’ Sjn 499 + ap. *Siedlung* ‘osiedle, osada’ Wsjn II 454) – Osiedle Grunwaldzkie,
86. Rohrbuschweg (ap. *Rohr* ‘trzcina’ Sjn 646 + ap. *Busch* ‘krzaki, zarośla; zagajnik’ Sjn 159 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Wazów,
87. Rosengasse (ap. *Rose* ‘róża’ Sjn 647 + ap. *Gasse* ‘ulica, uliczka’ Sjn 296) – ul. Kochanowskiego,
88. Ruhleben (ap. *Ruhe* ‘spokój, cisza, odpoczynek, wypoczynek’ Sjn 651 + ap. *Leben* ‘życie, żywot’ Sjn 506) – ul. Jaskółcza,
89. Sehornersienstr. der Rodelbahn (ap. *Rodelbahn* ‘tor saneczkowy’ Sjn 645) – ul. Tatrzańska,
90. Schertendorferstr. (n.m. *Schertendorf* ‘Przylep’ Nmpz 89 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Dabrowskiego,
91. Schillerhöhe (n.os. *Schiller* ‘Friedrich Schiller – niem. poeta, dramatopisarz, estetyk, najwybitniejszy obok J.W. Goethego przedstawiciel niem. klasyki’ EP IV 133 + ap. *Höhe* ‘wzniesienie, szczyt’ Sjn 406) – ul. Struga,

92. Schloiner Weg (n.m. *Schloin* ‘Stone’ Nmpz 95 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Wilcza,
93. Schützenplatz Weg (ap. *Schütze* ‘strzelec’ Sjn 701 + ap. *Platz* ‘plac’ Sjn 603 + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Jasińskiego,
94. Seilerbahn (ap. *Seiler* ‘powroźnik’ Wsjn II 439 + ap. *Bahn* ‘droga; kolej’ Sjn 95; por. *Seilbahn* ‘kolejka linowa’ Sjn 714) – ul. Kopernika,
95. Steingasse (ap. *Stein* ‘w comp kamienny’ Sjn 754 + ap. *Gasse* ‘ulica, uliczka’ Sjn 296) – ul. Jana z Kolna,
96. Teresienweg (n.os. *Therese* – w internecie: www.wikipedia.org [dostęp: 23.01.2012] + ap. *Weg* ‘droga’ Sjn 922) – ul. Wrzosowa,
97. Trift (ap. *Trift* ‘wygon, pastwisko’ Sjn 805) – ul. Swajcarska,
98. Weinbergshang (ap. *Weinberg* ‘winnica’ Sjn 927 + ap. *Hang* ‘stok, zbocze’ Sjn 367) – ul. Wodna,
99. Zeppelinstr. (n.os. *Zeppelin* ‘Ferdinand von Zeppelin – niem. konstruktor sterowców’ EP IV 851 + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Artyleryjska,
100. Ziethenstr. (n.os. *Ziethen* ‘Hans Joachim von Ziethen – pruski generał, uznawany za najpopularniejszego dowódcę Fryderyka Wielkiego’ – w internecie: www.wikipedia.org [dostęp: 23.01.2012] + ap. *Strasse* ‘ulica’ Sjn 765) – ul. Pułaskiego.

Wzajemny stosunek zaprezentowanych powyżej urbonimów odzwierciedla poniższa tabela:

Tabela 1. Relacja między urbonimami polskimi i niemieckimi w zaprezentowanym artykule

Nazwy polskie motywowane:	Nazwy niemieckie					Razem
	motywowane antroponimami	motywowane toponimami	motywowane hydronimami	motywowane apelatywami	wieloznaczne	
antroponimami	13	8	2	29	1	53
toponimami	1	2	–	4	–	7
apelatywami	19	8	–	13	–	40
Razem	33	18	2	46	1	100

Na podstawie danych statystycznych zamieszczonych w powyższym zestawieniu można stwierdzić, że nowe nazwy ulic w powojennej Zielonej Górze to przede wszystkim formy motywowane onimami, a zwłaszcza antroponimami (53 z 100)¹³. Wśród urbonimów utworzonych od nazw osobo-

¹³ Nazwy polskie, a także i niemieckie zostały sklasyfikowane według podziałów zaproponowanych przez Kwirynę Handke w publikacjach: K. Handke, *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992; eadem, *Słownik nazewnictwa Warszawy*, Warszawa 1998.

wych można wskazać określenia pochodzące od nazw postaci historycznych (np. *ul. Anny Jagiellonki*, *ul. Bolesława Chrobrego*, *ul. Kazimierza Wielkiego*, *ul. Marszałka Stalina*, *ul. Władysława Łokietka*), nazw rodowych i dynastycznych (np. *ul. Piastowska*, *ul. Wazów*), nazw etnicznych (np. *Plac Słowiański*), imion świętych (np. *ul. św. Jadwigi*, *ul. Kingi*, *ul. Mariacka*, *ul. Urszuli*, *ul. Zyty*), nazwisk twórców kultury, nauki i sztuki (np. *ul. Boduena*, *ul. Grotgera*, *ul. Kasprowicza*, *ul. Matejki*, *ul. Sienkiewicza*), a także nazw własnych postaci nierzeczywistych literackich, legendarnych (np. *ul. Krakusa*, *ul. Wandy*, *ul. Zagłoby*). Jak podaje Myszkievicz:

48 ulicom nadano nazwy od postaci historycznych i legendarnych. Historia zaczęła się od czasów legendarnych (ulice Wandy i Krakusa), potem przechodziła do okresu piastowskiego (ulice: Piastowska, Chrobrego, Kazimierza Wielkiego), dalej do epoki królów elekcyjnych (Batorego) i dynastii Wazów, bohaterów powstań narodowych i twórców kultury. [...] Nie ma wśród tych nazwisk miejsca dla postaci kontrowersyjnych. Historia urywa się na okresie powstań narodowych. Nie obejmuje dwudziestolecia międzywojennego, przemilcza I i II wojnę światową¹⁴.

Nazwy te zastąpiły niemieckie urbonimy motywowane zarówno onimami (23 formy), jak i apelatywami (29 form). Warto jednak zauważyć, że wśród tych nowych nazw ulic pochodzących od nazw osobowych niewiele jest form, które zastąpiły urbonimy motywowane antroponimami (13 form – np. *Adolf Hitler Platz* – *ul. Plac Marsz. Rola-Żymirskiego*; *Bierbaumweg Otto Julius* – *ul. Emilii Plater*, *Blücherstrasse* – *ul. Bartosza Głowackiego*). Niektóre z nich utworzono zresztą od takich nazw osobowych, których nosiciele mieli tę samą lub podobną profesję (np. *Schillerhöhe* – *ul. Struga*, *Ziethenstrasse* – *ul. Pułaskiego*). Więcej jednak nowych nazw ulic motywowanych nazwami osobowymi to formy, które zastąpiły dotychczasowe urbonimy pochodzące od apelatywów.

W grupie nowych nazw ulic utworzonych od onimów znalazło się też 7 form pochodzących od nazw geograficznych i topograficznych (np. *ul. Szwajcarska* – *Trift*, *Osiedle Grunwaldzkie* – *Rodeland Siedlung*). Zastąpiły one przede wszystkim niemieckie urbonimy motywowane apelatywami (4 formy).

Kolejną liczną kategorię wśród nowych nazw ulic w powojennej Zielonej Górze stanowią urbonimy pochodzące od wyrazów pospolitych (40 z 100). Wśród nich dominują nazwy przyrodnicze: pochodzące od nazw roślin (np. *ul. Brzozowa*, *ul. Morełowa*, *ul. Topolowa*, *ul. Wiśniowa*, *ul. Wrzosowa*), od nazw zwierząt (np. *ul. Gęsia*, *ul. Jaskółcza*, *ul. Kukulcza*, *ul. Wilcza*, *ul. Żurawia*); a także nazwy topograficzne: wskazujące naturalne i urbanistyczne obiekty terenu i przestrzeni miejskiej (np. *ul. Bankowa*, *ul. Folwarczna*,

¹⁴ W. Myszkievicz, op.cit., s. 442–443.

ul. Glinianki, ul. Szpitalna), charakteryzujące ulicę – wydobywające realne lub przypisywane jej cechy (np. *ul. Jasna, ul. Niecała, ul. Nowa, ul. Piękna*) oraz określające położenie i funkcję ulicy (np. *ul. Podgórna, ul. Ustronna*). W grupie urbonimów motywowanych apelatywami znalazły się też formy pochodzące od nazwań ludzi oraz ich zawodowego i społecznego statusu (np. *Osiedle Robotnicze, ul. Krawiecka, ul. Pionierska, ul. Stolarska, ul. Ułańska*), a także związane z faktami historycznymi (np. *Osiedle Grunwaldzkie, ul. 1 Maja, ul. 3 Maja*) oraz nazwy kulturowe (np. *ul. Osadnicza*). Polskie nazwy ulic motywowane apelatywami zastąpiły przede wszystkim wiele niemieckich urbonimów utworzonych od antroponimów (19 form), głównie od nazwisk osób mniej znanych, ale często zasłużonych dla miasta (np. *Beucheltstrasse – ul. Gimnastyczna, Dir. Roederstrasse – ul. Szpitalna, Eduard Seidel Strasse – ul. Stolarska, Marschfeld – ul. Wiśniowa*). Zastąpiły one też niemieckie nazwy ulic motywowane apelatywami (13 form, np. *ul. Osadnicza – Mittelweg*).

Na podstawie zamieszczonych w tabeli danych statystycznych, odnoszących się do adaptacji nazw niemieckich do polskiego systemu językowego można z kolei zauważyć, że wiele niemieckich urbonimów, które zostały zastąpione zupełnie nowymi formami, to nazwy motywowane różnego typu onimami (antroponimami, nazwami miejscowymi, mikrotoponimami – 53 formy). Najliczniejszą grupę wśród nich stanowią określenia utworzone od antroponimów (33 formy). Nowe nazwy otrzymały więc przede wszystkim te ulice, które pochodziły od niemieckich nazw osobowych. Usunięto, co zupełnie zrozumiałe, nazwiska niemieckich przywódców, polityków, dowódców, np. *Adolf Hitler Platz, Bismarckstrasse, Hindenburgstrasse*. Usunięto także nazwiska osób zasłużonych dla miasta, np. *Beucheltstrasse* (Georg Beuchelt ‘zielonogórski przemysłowiec, założyciel fabryki wagonów i mostów’), *Eduard Seidel Strasse* (Eduard Seidel ‘zielonogórski kupiec i przemysłowiec’), *Glasserplatz, Glasserstrasse* (August Philipp Glasser ‘zielonogórski lekarz i radca sanitarny’). Jednak tylko część nazw utworzonych od antroponimów zastąpiono polskimi nazwami osobowymi (o czym już zresztą wyżej wspomniałam).

Kolejną grupę wśród niemieckich nazw motywowanych onimami stanowią urbonimy pochodzące od nazw miejscowych (10 form). Zostały one zastąpione albo apelatywami (np. *Altkesslerstrasse – ul. Podgórna, Drentkauerstrasse – ul. Nowa, Ochelhermsdorferstrasse – ul. Botaniczna*), albo antroponimami (np. *Jannyerweg – ul. Zagłoby, Lansitzerstrasse – ul. Batorego, Schertendorferstrasse – ul. Dąbrowskiego*). Tylko dwie nazwy zastąpiono polskim toponimem i to w dodatku wcale nie kalką nazwy niemieckiej: *Naumburgerstrasse – ul. Łużycka, Lessenerstrasse – ul. Krośnieńska* (w tym ostatnim przypadku zmiana polegała na wydłużeniu perspektywy: Krosno Odrzańskie jest położone dalej niż Leśniów). Taki sposób polonizacji nie wydaje się uza-

sadniony. Kierunkowe nazwy ulic należą przecież do jednych z najstarszych, a zarazem i najproduktywniejszych typów. Jak pisze Kwiryna Handke:

materiał pozawarszawski wykazuje, że omawiany typ nazw jest równie licznie reprezentowany we wszystkich prawie badanych miastach. Chronologicznie należy do typów najstarszych zarówno w wariantcie przymiotnikowym, jak i rzeczownikowym¹⁵.

Następną grupę wśród niemieckich urbonimów motywowanych onimami stanowią formy utworzone od nazw terenowych: nazw winnic, wzgórz (8 form), a także hydronimów (2 formy). Określenia pochodzące od nazw winnic zostały zastąpione formami opartymi albo na antroponimach, albo na apelatywach (np. *Krone* – ul. *Krasińskiego*, *Nabotweg* – ul. *Morelowa*). Podobnie postąpiono z urbonimami motywowanymi nazwami wzgórz (np. *Augustberg* – ul. *Kilińskiego*, *Lindenberg* – ul. *Widok*). Inaczej natomiast wyglądała polonizacja nazw opartych na hydronimach. Wszystkie tego typu formy zastąpiono nazwami osobowymi (*An der Lunze* – ul. *Św. Jadwigi*, *Neue Maugscht* – ul. *Anny Jagiellonki*).

Wśród niemieckich urbonimów, które zostały zastąpione zupełnie nowymi określeniami, oprócz nazw motywowanych różnego typu onimami znalazły się także formy pochodzące od wyrazów pospolitych (46 form). W tej grupie na uwagę zasługują urbonimy wskazujące naturalne oraz urbanistyczne obiekty terenu i przestrzeni miejskiej. Tego typu nazwy są ściśle związane z kształtowaniem się organizmu miejskiego, jego rozwojem urbanistycznym. W pierwszych latach powojennych jednak z nich zrezygnowano. Większość z nich zastąpiono formami opartymi na antroponimach (np. *Bahnhofstrasse* – ul. *Marsz. Stalina*, *Grosse Kirchstrasse* – ul. *Mickiewicza*, *Postplatz* – *Plac Lenina*). Dopiero w latach późniejszych powrócono do form historycznych, np. *Postplatz* – *Plac Lenina* – a od 1.02.1991 roku *Plac Pocztowy*.

Z rozwojem miasta związane są też urbonimy, w których można wyróżnić człon *Siedlung*. To pojęcie osiedla mieszkaniowego pojawiło się w XIX wieku, w okresie budownictwa socjalnego w następujących nazwach: *Erlbuschsiedlung* – *Osiedle Żółkiewskiego*, *Kriegersiedlung* – *Osiedle Robotnicze*, *Marschfeldsiedlung* – *Osiedle Wypoczynek*, *Rodeland Siedlung* – *Osiedle Grunwaldzkie*. Polonizując te formy, przetłumaczono jedynie człon *Siedlung* ‘osiedle’.

Kolejną grupę wśród urbonimów motywowanych apelatywami stanowią nazwy określające położenie i funkcję ulicy. Większość z nich została zastąpiona formami pochodzącymi od antroponimów, np.: *An der Neustadt* – ul. *Langiewi-*

¹⁵ K. Handke, *Polskie nazewnictwo...*, s. 126.

cza, Eckenerstrasse – ul. Matejki, Grosse Bergstrasse – ul. Sienkiewicza, Kleine Bergstrasse – ul. Kraszewskiego, Obertorstrasse – ul. Jana Sobieskiego.

Podobnie postąpiono z nazwami motywowanymi określeniami przyrodniczymi, np. *Adlerstrasse – ul. Ks. Skargi, Fliessweg – ul. Dąbrówki, Flurstrasse – ul. Kingi, Krautstrasse – ul. Wandy, Rosengasse – ul. Kochanowskiego.* Tylko kilka z nich zmieniono na formę pochodzącą od wyrazu pospolitego, np.: *Gefilde – ul. Ustronna, Weinbergshang – ul. Wodna.*

Jak można zauważyć na podstawie przywołanych powyżej przykładów, większość nazw motywowana wyrazami pospolitymi została zastąpiona formami utworzonymi od onimów, a zwłaszcza od antroponimów (29 form).

Właściwie trudno określić, czym kierowały się osoby odpowiedzialne za polonizację dotychczasowych niemieckich urbonimów. Wiele nazw ulic motywowanych apelatywami zastąpiono nazwami pochodzącymi od antroponimów, a w przypadku nazw pochodzących od nazw osobowych – wyrazami pospolitymi. Uzasadniona była na pewno polonizacja onimów pochodzących od nazwisk niemieckich polityków, dowódców, ale dlaczego większość tych form zastąpiono apelatywami, a nie antroponimami? Dlaczego zmieniono zupełnie niektóre nazwy kierunkowe, skoro w pierwszych latach powojennych nie doszło do przebudowy istniejącej sieci komunikacyjnej? Trudno uznać te rozwiązania za w pełni uzasadnione. Wydaje się, że takie postępowanie było wynikiem dość pospiesznej, nieprzemysłanej polonizacji. Jak pisze Jan Muszyński: „Nadawanie nazw polskich okazało się najpilniejszą spośród wielu bardzo ważnych spraw i – jak wynikało z relacji mego przyjaciela malarza – była to praca mająca pełną społeczną aprobatę”¹⁶.

Z wypowiedzi Myszkiewicza wynika natomiast, że:

nowa administracja stanęła przed olbrzymimi zadaniami, a wszystkie były pilne, nie cierpiące zwłoki. Nadanie polskich nazw ulicom w polskim już mieście nie należało do spraw najpilniejszych. Zachowane dokumenty nie mówią nic o podejmowanych w tej sprawie decyzjach, informują natomiast pośrednio, przy innych okazjach o zaistniałych faktach. Również wspomnienia dotyczące tego okresu jakby pomijały tę kwestię milczeniem¹⁷.

Polacy z pewnością nie chcieli używać nazw niemieckich, dlatego też posługiwali się albo kalkami językowymi, albo zupełnie nowymi formami, posiadającymi nie tylko polskie brzmienie, ale i osadzonymi w kręgu polskiej tradycji kulturowej. Polska administracja musiała na pewno w niedługim

¹⁶ J. Muszyński, *W poszukiwaniu tożsamości miasta*, w: *Zielona Góra i okolice. Wędrówka śladami przeszłości*, Zielona Góra 1999, s. 61.

¹⁷ W. Myszkiewicz, op.cit., s. 441.

czasie zająć się zmianą niemieckich urbonimów. Nie wiadomo jednak, czy w tym celu został powołany jakiś specjalny zespół, złożony z osób kompetentnych? Wydaje się, że raczej nie. Warto choćby przypomnieć, że dokumentem zaświadcującym polonizację nazw ulic w Zielonej Górze jest pięć stron maszynopisu, bez daty i podpisu, na którym obok form niemieckich spisano odpowiadające im nazwy polskie. Te pięć stron maszynopisu to jeden z ważniejszych dokumentów w powojennej historii miasta.

Reasumując, nowe nazwy ulic w powojennej Zielonej Górze zaświadczenia różne sposoby adaptacji niemieckich urbonimów do polskiego systemu językowego. W tym artykule skupiłam się jednak tylko na tych formach, które w żaden sposób nie nawiązywały do wcześniejszych nazw. Opracowanie to stanowi zresztą, jak już wspomniałam na samym początku, kontynuację rozważań zasygnalizowanych w pracy *Powojenne nazwy ulic Zielonej Góry*. Z analizy dokonanej w tych dwóch artykułach wynika, że polonizacja urbonimów nie była zadaniem łatwym. Osoby odpowiedzialne za jej przeprowadzenie musiały się zmierzyć z różnymi problemami (natury językowej i pozajęzykowej), stąd niektóre rozwiązania mogą dziś budzić nasze zastrzeżenia.

Iwona Żuraszek-Ryś

How did the new names of streets in post-war Zielona Góra originate?

This is a follow-up article to the earlier article *Post-war street names in Zielona Góra* that relates to the ways former German urbanonyms were incorporated into the Polish linguistic system. The present article focuses, however, only on those forms that do not refer to earlier names in any way, that is, on completely new names. The material presented in the article includes a hundred urban place names (excerpted from a document, or more precisely from a five-page typescript with no date and no signature in which German names of streets of the town are accompanied with their Polish counterparts). The comprehensive survey of these forms provides a conclusion that the Polonization of urbanonyms was not by all means an easy task to perform, and that the people responsible for its implementation had to face and come to grips with different problems of linguistic and non-linguistic nature. Things as they were, however, make us realise today that some of the solutions can raise our objection and reservation on the matter.

KEY WORDS: urbanonyms, Polonization, motivation, anthroponyms, appellatives (common words).

dr Iwona Żuraszek-Ryś, Zakład Gramatyki Historycznej Języka Polskiego i Dialektologii, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Zielonogórskiego, zainteresowania badawcze: onomastyka, szczególnie toponimia powiatu zielonogórskiego i Ziemi Lubuskiej.